

Tema 5. Garanțiile unui proces echitabil

Author : Mihaela Letișia Morar - Last update : 26.11.2022

Legea 304/2004 privind organizarea judiciară stabilește prin însoțitul Preambulului său: Organizarea judiciară se instituie având ca finalitate asigurarea respectării drepturilor și a libertăților fundamentale ale persoanei prevăzute, în principal, în următoarele documente: Carta internațională a drepturilor omului, Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, Convenția Organizației Națiunilor Unite asupra drepturilor copilului și Carta drepturilor fundamentale ale Uniunii Europene, precum și pentru garantarea respectării Constituției și a legilor țării.

Organizarea judiciară are, de asemenea, ca obiectiv de bază asigurarea respectării dreptului la un proces echitabil și judecarea proceselor de către instanțele judecătorești în mod imparțial și independent de orice influențe externe.

Menu

- 5.1. Conceptul de acuzație penală
- 5.2. Tribunal independent și imparțial
- 5.3. Prezumția de nevinovăție
- 5.4. Dreptul la informare
- 5.5 Dreptul la interpretare
- 5.6 Dreptul la tăcere al inculpatului și dreptul de a nu se autoincrimina
- 5.7 Participarea efectivă în timpul procesului
- 5.8 Dreptul la asistență juridică
- 5.9 Dreptul la o evaluare individuală
- 5.10 Durata procedurilor
- 5.11 Admisibilitatea probelor

Conform art. 7 din Ansamblul regulilor minime ale Națiunilor Unite cu privire la administrarea justiției pentru minori (Regulile de la Beijing): „Garanțiile fundamentale ale procedurii, așa cum ar fi prezumția de nevinovăție, dreptul de a fi informat asupra sarcinilor, dreptul de a tăcea, dreptul de a fi asistat, dreptul la prezența unui părinte sau tutore, dreptul de a interoga și de a confrunța martorii și dreptul la un grad dublu de jurisdicție, sunt asigurate în toate stadiile procedurii”^[1] Textul citat vizează elementele esențiale ale unei judecări echitabile, consacrate internațional.

5.1. Conceptul de acuzație penală

Infracțiunea constituie obiectul acuzației penale, aceasta fiind definită de art. 15 alin 1 din Codul Penal, ca fiind *fapta prevăzută de legea penală, săvârșită cu vinovăție, nejustificată și imputabilă persoanei care a săvârșit-o.*

Astfel, conform alin (2) infracțiunea este singurul temei al răspunderii penale.

Aceste prevederi se regăsesc parțial și în Constituția României, art 23 alin 13: *Sancțiunea privativă de libertate nu poate fi decât de natură penală.*

5.2. Tribunal independent și imparțial

Legea 304/2004 privind organizarea judecătorească stabilește prin însăși Preambulul său: *Organizarea judecătorească se instituie având ca finalitate asigurarea respectării drepturilor și a libertăților fundamentale ale persoanei prevăzute, în principal, în următoarele documente: Carta Internațională a Drepturilor Omului, Convenția pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale, Convenția Organizației Națiunilor Unite asupra Drepturilor Copilului și Carta Drepturilor Fundamentale ale Uniunii Europene, precum și pentru garantarea respectării Constituției și a legilor țării.*

Organizarea judecătorească are, de asemenea, ca obiectiv de bază asigurarea respectării dreptului la un proces echitabil și judecarea proceselor de către instanțele judecătorești în mod imparțial și independent de orice influențe externe.

Conform art. 6 alin 1 orice persoană se poate adresa justiției pentru apărarea drepturilor, a libertăților și a intereselor sale legitime în exercitarea dreptului său la un proces echitabil.

Art. 7 consacră egalitatea în fața legii, fără privilegii și fără discriminări, justiția fiind realizată în mod egal pentru toți, fără deosebire de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, orientare sexuală, opinie, apartenență politică, avere, origine ori condiție socială sau de orice alte criterii discriminatorii.

5.3. Prezumția de nevinovăție

Acest principiu, *in dubio pro reo*, este instituit prin prevederile art 4 din Cod procedură penală:

- *Orice persoană este considerată nevinovată până la stabilirea vinovăției sale printr-o hotărâre penală definitivă.*
- *După administrarea întregului probatoriu, orice îndoială în formarea convingerii organelor judiciare se interpretează în favoarea suspectului sau inculpatului.*

Prezumția de nevinovăție este consacrată și de Constituția României - art. 23 alin. (11), precum și de instrumentele juridice internaționale:

- Convenția Europeană a Drepturilor Omului - art. 6 parag. 2

- Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene - art. 48 alin. (1)

- Directiva (UE) 2016/343 privind consolidarea anumitor aspecte ale prezumției de nevinovăție și a dreptului de a fi prezent la proces în cadrul procedurilor penale

5.4. Dreptul la informare

Regula pregătirii copiilor constă în informarea lor prealabilă, în familiarizarea cu procedurile judiciare în care vor fi implicați. Informațiile care urmează a fi transmise copilului, îi vor fi comunicate acestuia într-o formă adaptată vârstei și puterii sale de înțelegere

Ca urmare a introducerii art. 505 ind. 1 alin. 1 CPP, drept efect al transpunerii Directivei 2016/800, organul judiciar este dator să îi comunice suspectului sau inculpatului minor și:

„a) informații cu privire la principalele etape ale procesului penal;

1. b) dreptul ca părinții sau, după caz, tutorele, curatorul ori persoana în îngrijirea sau supravegherea căreia se află temporar minorul sau un alt adult care este desemnat de minor și acceptat în această calitate de organul judiciar să primească acele informații comunicate minorului;
2. c) dreptul la protecția vieții private, în condițiile legii;
3. d) dreptul de a fi însoțit de părinți sau, după caz, tutore, curator ori persoana în îngrijirea sau supravegherea căreia se află temporar minorul sau de un alt adult care este desemnat de minor și acceptat în această calitate de organul judiciar, în timpul diferitelor etape ale procedurii conform prezentei legi;
4. e) dreptul de a fi evaluat prin intermediul referatului de evaluare;
5. f) dreptul la evaluare medicală și asistență medicală în cazul în care vor fi supuși unei măsuri preventive privative de libertate;
6. g) dreptul la evaluare medicală și asistență medicală în cazul în care vor fi supuși unei măsuri preventive privative de libertate;
7. h) măsurile preventive ce li se pot aplica, precum și dreptul ca măsura preventivă privativă de libertate să fie aplicată cu caracter excepțional, potrivit art. 243, perioada pentru care poate fi dispusă și durata maximă a măsurii preventive privative de libertate, condițiile pentru prelungirea și menținerea acesteia, precum și dreptul la verificarea periodică a măsurii, în condițiile legii;
8. i) dreptul de a fi prezent la judecarea cauzei;
9. j) dreptul la exercitarea căilor de atac, în condițiile legii” coroborat cu alin. 3 „Informațiile prevăzute la art. 108, precum și cele prevăzute la alin. (1) se comunică și părinților sau, după caz, tutorelui, curatorului ori persoanei în îngrijirea sau supravegherea căreia se află temporar minorul.”

Este cert îmbunătățirea situației procedurii speciale privind minorii, mai ales prin faptul că se statuează că „toate comunicările se fac într-un limbaj simplu și accesibil, adaptat vârstei acestuia”, întrucât conferă, într-un mod facil, suspectului/inculpatului minor, posibilitatea de a înțelege ceea ce i se comunică de către organul judiciar, într-un mod specific vârstei lui.

Elementele importante, suplimentare față de reglementarea precedentă, regăsim și în alin. (4), (5) și (6) ale aceluiași articol: „În cazul în care persoanele prevăzute la alin. (3) nu au putut fi găsite sau comunicarea către acestea ar fi contrară interesului superior al minorului sau ar afecta desfășurarea procesului penal, comunicarea informațiilor prevăzute la art. 108, precum și a celor prevăzute la alin. (1) se face către un alt adult desemnat de minor și acceptat de organul judiciar. În cazul în care minorul nu desemnează un alt adult conform alin. (4) sau adultul desemnat nu este acceptat de organul judiciar, comunicarea informațiilor se va face către o altă persoană aleasă de organul judiciar, ținând seama de interesul superior al minorului. În cazul în care circumstanțele prevăzute la alin. (4) încetează, comunicarea se va face către părinți, tutore, curator ori persoana în îngrijirea sau supravegherea căreia se află temporar minorul.”

Se au în vedere și prevederile art. 24 al. 3 din Legea 272/2004 privind protecția și promovarea drepturilor copilului, care statuează dreptul la informare al copilului - posibilitatea acestuia de a

cere și primi informații în legătură cu problema asupra căreia va purta opinia sa, putând fi exercitat și anterior prezentei spre ascultare; art. 95 al. 3 din Legea nr. 272/2004 privind protecția și promovarea drepturilor copilului.

5.5 Dreptul la interpretare

Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale instituie nu doar obligativitatea asigurării accesului la un avocat, dar și la interpret, prin art 6 par 3 lit e, în ceea ce îl privește pe suspect/inculpat „*dacă nu înțelege sau nu vorbește limba folosită la audiere – un atare drept constituind un element al dreptului la un proces echitabil. Art 105 din Noul Cod de Procedură Penală instituie astfel audierea prin interpret, în care prezintă pe rând diferite situații avute în vedere de legiuitor: premisa pentru acordarea unui interpret – la alin. (1), situația excepțională cauzată de starea de urgență în luarea unei măsuri procesuale, când nu se poate asigura un interpret autorizat – la alin.(2), dar și audierea unei persoane surde, mute sau surd-mute, la alin. (3) – (4). Astfel, potrivit art. 105 NCPP se realizează audierea prin interpret:*

(1) Ori de câte ori persoana audiată nu înțelege, nu vorbește sau nu se exprimă bine în limba română, audierea se face prin interpret. Interpretul poate fi desemnat de organele judiciare sau ales de părți ori persoana vătămată, dintre interpreții autorizați, potrivit legii.

(2) În mod excepțional, în situația în care se impune luarea urgentă a unei măsuri procesuale sau dacă nu se poate asigura un interpret autorizat, audierea poate avea loc în prezența oricărei persoane care poate comunica cu cel ascultat, organul judiciar având însă obligația de a relua audierea prin interpret imediat ce aceasta este posibilă.

(3) Dacă persoana audiată este surdă, mută sau surdo-mută, audierea se face cu participarea unei persoane care are capacitatea de a comunica prin limbajul special. În această situație comunicarea se poate face și în scris.

(4) În cazuri excepționale, dacă nu este prezentă o persoană autorizată care poate comunica prin limbajul special, iar comunicarea nu se poate realiza în scris, audierea persoanelor prevăzute la alin. (3) se va face cu ajutorul oricărei persoane care are aptitudini de comunicare, dispozițiile alin. (2) aplicându-se în mod corespunzător.

5.6 Dreptul la tăcere al inculpatului și dreptul de a nu se autoincrimina

Dreptul la tăcere al inculpatului și dreptul de a nu se autoincrimina semnifică părăsirea tăcerii cu privire la faptele ce îi sunt reproșate acuzatului și de a nu contribui la propria sa incriminare, ambele reprezentând aspecte esențiale ale unei proceduri echitabile în procesul penal. Rațiunea recunoașterii lor constă în protejarea persoanei acuzate de săvârșirea unei infracțiuni, de exercitarea unor presiuni din partea autorităților spre a se evita erorile judiciare [ii] și pentru a permite atingerea scopurilor art.6 din Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale [iii].

Potrivit art.40 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului, inculpatul minor trebuie să i se asigure dreptul de a nu fi constrâns să depună marturie sau să mărturisească este vinovat.

Instanța europeană a decis că dreptul de a nu contribui la propria incriminare presupune că, într-o cauză penală, acuzația încearcă să-și întemeieze argumentele sale fără a recurge la elementele de probă obținute prin constrângere sau presiuni în disprețul voinței acuzatului^[iv]

În cursul procesului penal, dar mai ales în faza de urmărire penală, declarațiile învinutului reprezintă un mijloc de apărare al acestuia. În acest sens, sarcina magistratului constă în a da inculpatului posibilitatea să-și expună cât mai complet argumentele sale, să-l ajute să-și amintească și să adune probe ce pot avea importanță pentru apărarea sa, să verifice aceste probe și să le compare cu alte mijloace de dovadă, urmând a aprecia în mod concertat asupra ansamblului format^[v].

5.7 Participarea efectivă în timpul procesului

Copilul care a împlinit 16 ani participă activ în cadrul procesului penal, fiind astfel citat la toate actele procedurale penale privind ascultarea sau confruntarea minorului.

Persoanele citate în condițiile art 508 alin 1^[vi] au dreptul și îndatorirea să dea lămuriri, să formuleze cereri și să prezinte propuneri în privința măsurilor ce ar urma să fie luate.

Astfel, prezența efectivă a minorului se va realiza punând în mișcare toate mecanismele pe care le are la îndemână atât prin persoanele antementionate, cât și prin avocatul său: formularea de cereri, excepții, propuneri, posibilitatea de a formula concluzii, exercitarea căilor de atac în condițiile legii.

5.8 Dreptul la asistență juridică

Asistența juridică a suspectului sau inculpatului minor este obligatorie în acord cu prevederile art 90 alin 1 lit a din Codul de procedură penală, în ambele etape ale desfășurării procesului penal. Consecințele nerespectării prevederilor legale privind instituția avocatului în relația dintre acesta și suspect/ sau inculpat sunt diverse, începând cu excluderea probelor (a se avea în vedere Decizia Curții Constituționale din 18 ianuarie 2018) obținute prin încălcarea confidențialității convorbirii dintre avocat și clientul său (art 89, alin. (2) NCPP), până la nulitățile absolute și exprese pentru ipoteze precum nerespectarea obligativității asistării de către avocat a suspectului sau inculpatului când aceasta era obligatorie (art. 90 NCPP coroborat cu art. 281 NCPP, alin. (1), lit. f).

5.9 Dreptul la o evaluare individuală

Organul de urmărire penală să aibă în vedere informațiile furnizate de referatul de evaluare. În baza articolului 506 Cod procedură penală, în cauzele cu inculpați minori, organele de urmărire penală pot să solicite, atunci când consideră necesar, efectuarea referatului de evaluare de către serviciul de probățiune de pe lângă Tribunalul în a cărui circumscripție teritorială își are locuința minorul, potrivit legii. Aceasta spre deosebire de etapa procesuală a judecării, când efectuarea referatului este obligatorie, cu excepția cazului în care a fost efectuat în cadrul urmăririi penale.

Instituția referatului de evaluare a fost introdusă prin Legea 356/2006, când a luat locul instituției anchetei sociale. Legea precizată a fost completată în anul 2020, ca urmare a transpunerii Directivei 2016/800. Astfel, potrivit legislației speciale care reglementează activitatea serviciilor de probațiune „referatul de evaluare conține date privind mediul familial și social al minorului, situația educațională și profesională, conduita generală a minorului, analiza comportamentului infracțional, riscul de săvârșire a unor infracțiuni, precum și orice alte date relevante pentru situația minorului. (...) De asemenea, referatul de evaluare cuprinde și propuneri motivate privind măsură educativă considerată a fi potrivită pentru minor, cu referire la natura și durata programelor de reintegrare socială, precum și alte obligații care pot fi impuse acestuia, în vederea reducerii riscului de săvârșire a infracțiunii.”^[vii]

Chiar dacă referatul de evaluare reprezintă un instrument consultativ, acesta poate avea un rol esențial, de orientare în luarea deciziilor juridice, care să permită astfel organului judiciar să aibă în vedere și o eventuală stabilire a cauzelor care au determinat săvârșirea unor infracțiuni și pentru a pronunța o hotărâre corespunzătoare vârstei, preocupărilor minorilor, condițiilor sociale cu care acesta se confruntă, în vederea reeducării și a evitării astfel, a recidivei.

„Întocmirea unor evaluări ale minorului superficiale a determinat instanțele noastre judecătorești să caseze anumite hotărâri care s-au mulțumit să aibă în vedere aspecte formale, fără o temeinică investigare a condițiilor de dezvoltare a minorului. S-a hotărât că nu poate fi primită aceeași anchetă socială/referat de evaluare ori de câte ori s-a pornit o urmărire penală. Ancheta socială folosită într-o cauză anterioară, nu poate folosi într-o nouă cauză. Dacă s-ar admite această situație, ar însemna că o anchetă socială poate fi folosită pe toată perioada minoratului.”^[viii]

5.10 Durata procedurilor

Elementele principale privind desfășurarea judecătoreșii sunt reglementate în art. 509 din Codul de procedură penală. Primul aspect care necesită o analiză mai amănunțită privește faptul că aceste cauze, în care sunt judecați inculpați minori, se judecă de urgență și cu precădere.

Pentru a da curs caracterului urgent al cauzelor cu minori, instanțele de judecată vor da termene scurte pentru a respecta celeritatea soluționării cauzei. De asemenea, în momentul în care se va întocmi lista de zedință pentru ziua respectivă conform prevederilor art. 361 Cod de procedură penală, se va da întâietate cauzelor cu minori, acestea vor fi primele de pe listă pentru ziua următoare, situația fiind încadrată în faza finală a alin. 8: „La întocmirea listei se ține seama de data intrării cauzelor la instanță, dându-se întâietate cauzelor în care sunt deținuți sau arestați la domiciliu și celor cu privire la care legea prevede că judecarea se face de urgență.” Deși alineatul prevede în enumerarea sa și cauzele cu deținuți sau arestați la domiciliu, o cauză având ca subiect un inculpat minor este necesar să se afle printre primele pe listă deoarece sediul instanței nu este cel mai plăcut loc unde se poate afla un copil, iar un timp îndelungat petrecut înainte de luarea cauzei sale poate conduce la o periclitate în cooperarea acestuia cu organele de judicare.

5.11 Admisibilitatea probelor

Conform art 97 alin 1 Cod procedură penală constituie probă orice element de fapt care servește la constatarea existenței sau inexistenței unei infracțiuni, la identificarea persoanei care a săvârșit-o și la cunoașterea împrejurărilor necesare pentru justa soluționare a cauzei și care contribuie la aflarea adevărului în procesul penal.

În temeiul alin (2) proba se obține în procesul penal prin următoarele mijloace:

- a) declarațiile suspectului sau ale inculpatului;
- b) declarațiile persoanei vătămate;
- c) declarațiile părții civile sau ale părții responsabile civilmente;
- d) declarațiile martorilor;
- e) înscrisuri, rapoarte de expertiză, procese-verbale, fotografii, mijloace materiale de probă;
- f) orice alt mijloc de probă care nu este interzis prin lege.

În dreptul procesual penal român, probele nu au o valoare prestabilită, soluția în cauză fiind luată prin analizarea întregului probatoriu administrat. Astfel, prin luarea în considerare a referatului de evaluare, judecătorul se va orienta asupra măsurilor care trebuie luate asupra minorului, în funcție de elementele de fapt prezentate de către consilierul care a întocmit ancheta socială.

Further reading

[i] Ansamblul Regulilor minime ale Națiunilor Unite cu privire la administrarea justiției pentru minori (Regulile de la Beijing), adoptate de O.N.U. prin Rezoluția 40/33 din 29 nov. 1985, <http://www.anp-just.ro/recomandari/beijing.htm>

[ii] C. Bîrsan, Convenția europeană a drepturilor omului. Comentarii pe articole. Vol. I Drepturi și libertăți. Editura All Beck, București, 2005, p. 527

[iii] 31 Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale adoptată la Roma la 4 noiembrie 1950, ratificată de România prin legea 30 din 18 mai 1994, publicată în M. Of. 135 din 31 mai 1994.

[iv] CEDH, 8 februarie 1996, John Murray c/Royaume-Uni, Recueil 1996-VI.

[v] Aurel Ciopraga, Ioan Iacobuș, Criminalistica, Editura „Junimea”, 2002, p. 261

[vi] Serviciul de probațiune, părții minorului sau, după caz, tutorele, curatorul ori persoana în îngrijirea sau supravegherea căreia se află temporar minorul.

[vii] În baza art. 34 alin. (4) Legea 252/2013, structura și formatul standard ale referatului de evaluare se stabilesc prin Regulamentul de aplicare a dispozițiilor Legii nr. 252/2013, adoptat prin H.G nr. 1079/2013 (M.Of. nr. 5/7.01.2014).

[viii] T. jud. Sibiu, dec. pen. nr. 108/1993, în Dr. nr. 8/1994, p. 101 în I. Neagu, M. Damaschin-Proceduri penale special, Partea Specială, ediția a II-a, p. 538.